

Rozhovor

Stručně ke cause Leni Riefenstahlové

Německá filmová režisérka a herečka Leni Riefenstahlová se proslavila před druhou světovou válkou především jako autorka dokumentárních filmů o nacistickém stranickém sjezdu v Norimberku roku 1934 *Triumf vůle* a berlínské olympiádě v roce 1936 *Olympia*. *Svátek Národů*, *Svátek krásy*, které dodnes budí pozornost díky formálně estetickým kvalitám, vynikající práci s kamerou a nápadité střihové organizaci. V poválečných desetiletích na sebe vázaly pozornost spory o jejím působení v době nacistické Třetí říše. Kritici Leni Riefenstahlové poukazovali, a i nadále poukazují, na to, že umělecký talent režisérky byl využit, ne proti její vůli, ve prospěch nacistického hnutí i samotného Adolfa Hitlera, který se nechal neopakovatelně zvěčnit v *Triumfu vůle*. Někteří z nich, jako např. Susan Sontagová,¹⁾ navíc viděli v režisérčině úsilí o nalézání a uměleckém ztvárnění idejí krásy, boje a harmonie prvky vizualizace fašistické estetiky. Sama Leni Riefenstahlová se této kritice bránila retušemi své minulosti a stylizací do role umělkyně, jíž vždy šlo jen o kvalitu tvorby a pro níž byl vždy nejdůležitější boj o prosazení vlastních uměleckých záměrů. Takto se také prezentovala v rozhovoru s Michelelem Delahayem pro *Cahiers du cinéma*, ve kterém se na konci roku 1964, poprvé od konce druhé světové války, obsáhle vyjadřovala hlavně k filmům *Triumf vůle* a *Olympia* a k estetickým východiskům své umělecké práce. Způsob, jak v něm nakládá s vlastním životem a jak konstruuje obraz umělkyně neslevující nic ze svých tvůrčích nároků, je reprezentativní pro celé její poválečné vystupování. Polopravdami, zakrýváním skutečných dobových souvislostí vzniku vlastních filmů nebo jejich přecházení mlčením se Leni Riefenstahlová snažila ze sebe smýt obvinění ze spolupráce s nacistickým režimem. Dnešní stav poznání v cause Riefenstahlová staví režisérčin život a dobové souvislosti její filmové tvorby do jasnějšího světla. Následující stručný životopis Leni Riefenstahlové a několik poznámek k pozadí příprav a natáčení *Triumfu vůle* a *Olympie* doplňují Delahayův rozhovor právě v těch místech, kde režisérka nehovoří v přehledné úplnosti o svém životě a tvorbě, a korigují některá její nepravdivá tvrzení.

* * *

Helene Bertha Amalie Riefenstahlová, známá jako Leni, se narodila 22. srpna 1902 v Berlíně v rodině obchodníka, a především díky úsilí své matky se mohla od mládí věnovat oblíbenému tanci. Studovala balet v berlínském Ruském baletu, moderní tanec ve škole Mary Wigmanové a své první vystoupení absolvovala v jednadvaceti letech. Zranění kolena ji ovšem zabránilo pokračovat v taneční kariéře. V červnu 1924 shlédla v Berlíně film *Mezi životem a smrtí* známého režiséra tzv. horských filmů Arnolda Fancka, který ji natolik oslovil, že se rozhodla s Fanckem setkat a hrát v jeho filmech. Arnold Fanck jí po té, co ho zaujala jako tanečnice, svěřil hlavní

1) Susan Sontagová, *Fascinating Fascism*. „New York Review of Books“ 6. 2. 1975. Znovu knižně otištěno: S. Sontagová, *Under the Sign of Saturn*. Farrar Straus Giroux, New York 1980. Zkrácená verze vyšla česky: S. Sontagová, *Fascinující fašismus*. „Revolver Revue“, jaro 1989, č. 12, nestr.

ženskou roli ve filmu *Madona sněžných hor*. Leni Riefenstahlová pak hrála, s jedinou výjimkou, již byl film *Osud domu habsburského* režiséra Rolfa Raffého, až do roku 1932 v dalších pěti Fanckových filmech: *Velký skok*, *Bílé peklo*, *Bouře nad Montblankem*, *Bílé opojení*, *S. O. S. ledovec*. U Arnolda Fancka, jenž usiloval o co nejrealističtější výraz svých filmů, si osvojila základy horolezectví a lyžování a především se u něho poprvé seznámila se základy filmové práce.

Její umělecké ambice ji přivedly v letech 1931 až 1932 k realizaci prvního hraného filmu *Modré světlo*, který si i sama produkovala. V něm se ještě uplatnil formální tvar Fanckových filmů i jejich syžet, ovšem horská dobrodružství a sportovní výkony nahradila mystika a kouzelný svět zpodobněné v příběhu chudé dívky hledající tajemství hor. V této době patřil k jejím obdivovatelům i Adolf Hitler a z jeho popudu a s podporou nacistického vedení natočila v roce 1933 a 1934 dva dokumentární filmy o říšských stranických sjezdech NSDAP *Vítězství víry* a *Triumf vůle*. Po nich následoval filmový dokument z roku 1935 věnovaný německé armádě *Den svobody – naše branná moc* (v padesátých a šedesátých letech byl považován za ztracený a jedna jeho kopie byla nalezena až v roce 1971) a o rok později začala natáčet, také za přímé podpory nacistického vedení, rozsáhlou dokumentární fresku o olympijských hrách v Berlíně. Ta měla premiéru ve dvoudílné podobě pod názvem *Olympia. Svátek národů* a *Svátek krásy* 20. dubna 1938 v Berlíně. Dokončení jejího druhého hraného filmu *Nížina* přerušila válka a film byl pak dokončen až v roce 1953 a o rok později měl premiéru ve Stuttgartu.

Věhlas filmové režisérky podporované nejvyššími politickými kruhy Třetí říše ji uchránil ve válečných letech před nasazením na práci válečné filmové zpravodajky. Po skončení druhé světové války prošla denacifikačním řízením, jehož výsledek zněl: „Žádná politická činnost ve prospěch nacistického režimu, která by opravňovala k potrestání.“²⁾ Předválečné úspěchy a sláva se v poválečných desetiletích již neopakovaly, ale přesto byla Leni Riefenstahlová často terčem pozornosti díky svojí činnosti v letech 1933 až 1945 a vztahům s nejvyššími politickými činiteli Třetí říše. V roce 1949 se soudila se šéfredaktorem *Illustrierten Revue* kvůli obvinění, že při natáčení *Nížiny* používala cikánské vězně z koncentračních táborů. V letech 1958 až 1961 bylo její jméno často skloňováno v souvislosti se znovuuvvedením *Olympie* v tehdejší Spolkové republice Německo, s protesty kvůli její přednášce v britském Filmovém institutu v Londýně, která se nakonec nekonala a díky nabídce švédské filmové společnosti Minerva-Film podílet se na přípravě stříhového filmu E. Leisera *Mein Kampf*, v němž byly použity záběry z *Triumfu vůle*. Poslední případ skončil v šedesátých letech u soudu, neboť Leni Riefenstahlová se u Minerva-Filmu domáhala finančního vyrovnání za použití těchto záběrů. Spolkový soud v Karlsruhe ovšem rozhodl ve třetím stání v roce 1969 o tom, že vznesený požadavek na finanční vyrovnání je neoprávněný, neboť *Triumf vůle* se stal po válce vlastnictvím obou německých států, jako právních nástupců NSDAP. Všechny poválečné filmové projekty Leni Riefenstahlové zůstaly nerealizovány. Tak tomu bylo i v případě připravovaného filmu o moderním trhu s otroky *Černý náklad* a filmu o černošském kmeni Nubů žijícím v Súdánu. Oba souvisely s jejím probuzeným zájmem o Afriku, který se datuje od poloviny padesátých let. Nubové ji natolik zaujali, že v letech 1973 až 1982 vydala několik fotografických knih zachycujících jejich život. Díky nim získala pověst výborné fotografky. Současně se také věnovala podmořskému potápění a fotografování. Výsledkem této její činnosti byla obrazová kniha *Korálové zahrady*, publikovaná v roce 1978. Zajímavá je pak i skutečnost, že na olympijských hrách v Mnichově (1972) pracovala Leni Riefenstahlová pod jménem Helena Jacob pro anglický *Sunday Times*.

* * *

2) Susan Sontagová, *Fascinující fašismus*. „Revolver revue“, jaro 1989, č. 12, nestr.

O natáčení *Triumfu vůle* Leni Riefenstahlová v rozhovoru s Michelem Delahayem říká, že takovou práci dělala poprvé, celý film byl realizován s velmi omezenými prostředky – pouze dvěma kamerami, a že výsledný tvar filmu má podobu čistého filmového dokumentu: „Je to film pouze o dějinách. Přesněji řečeno, je to film-pravda. Odráží realitu, která tehdy, v roce 1934, byla pravdou. Je to dokument, a ne propagandistický film.“ Skutečné pozadí příprav natáčení i jeho samotný průběh ovšem staví uvedená slova Leni Riefenstahlové do poněkud jiného světla. Nemluvě o tom, že pomlčela o svém předchozím filmu *Vítězství víry*, který zachytil předchozí říšský sjezd NSDAP a byl pro samotnou Leni Riefenstahlovou ve skutečnosti „přípravou“ na *Triumf vůle*.

Dopisem z 19. dubna 1934 pověřil Adolf Hitler jménem říšského vedení NSDAP Leni Riefenstahlovou natočením dokumentárního filmu o říšském stranickém sjezdu NSDAP v Norimberku. Na základě jeho pověření pak uzavřelo vedení společnosti Ufa 28. srpna 1934 s „Leni Riefenstahlovou, jako zvláštním pověřencem říšského vedení NSDAP pro film Reichsparteitag 1934“, dohodu o tom, že jí náleží kulturní a umělecké vedení celého filmu. Tvrzení o velmi omezených prostředcích a pouze dvou kamerách pak vyvrací sama Leni Riefenstahlová ve své knize *Hinter den Kulissen des Reichsparteitag-Films*, publikované v roce 1935 v centrálním nakladatelství NSDAP Franze Ehra v Mnichově. Podle jejích vlastních slov měla pro natáčení k dispozici filmový štáb o 120 lidech, 16 kameramanů a 16 pomocných kameramanů s 30 kamerami, 4 zvukové aparatury, osvětlení, 22 aut s řidiči a k tomu ještě 16 kameramanů se zkušenostmi z natáčení filmových týdeníků.⁴⁾ Pro samotné natáčení pak byl připraven mj. výtah pro snímání z 38metrové výšky na stranickém stadionu a různě instalované kolejové dráhy umožňující natáčení v pohybu. Výsledný tvar slavného filmu Leni Riefenstahlové nebyl tedy výsledkem filmové práce limitované „velmi omezenými prostředky“. Riefenstahlovou vyzdvihované „čistotě“ filmu, který byl celý produkován NSDAP, pak odporuje skutečnost, že pro zamýšlený prolog *Triumfu vůle*, který měl zachycovat historii nacistického hnutí a jehož autorem byl Walter Ruttmann, byly dotáčeny scény ve studiu.⁵⁾ Ruttmannův prolog nakonec nebyl ve filmu použit, ale to nic nemění na faktu, že se Ruttmann, spolupracující s Riefenstahlovou již na *Vítězství víry*, na natáčení určitým způsobem podílel. Slova Josepha Goebbelse pronesená na adresu *Triumfu vůle* při udílení národní filmové ceny Leni Riefenstahlové za tento film v roce 1935 pak dokládají, jaký význam byl tomuto filmovému dílu v nacistických kruzích přikládán: „Tento film úspěšně přestál nebezpečí, že bude pouze tendenčním filmem. Má tvrdý rytmus této velké doby, který je znamenitě umělecky stupňován; je monumentální, prochvívající se tempem pochodujících formací, ocelový v názoru a prožhavený uměleckou vášní.“⁶⁾

Nepravdivě se pak Leni Riefenstahlová vyjadřuje v rozhovoru i k otázce zajištění filmování olympijských her v Berlíně 1936. Podle ní zajistila natáčení a výrobu dvoudílné *Olympie* filmová společnost Tobis-Filmkunst. Ve skutečnosti film nevyrobila soukromá firma, ale na jeho realizaci byly opět určeny státní prostředky ve výši jeden a půl milionu říšských marek. Již 15. října 1935 byly totiž uvedené prostředky vyčleněny z fondů říšského ministerstva financí v rámci „Pohledávky nových prostředků na reklamu k Olympiádě 1936“, v níž je Leni Riefenstahlová zmíněna jako autorka chystaného olympijského filmového dokumentu.⁷⁾ Podle sdělení presidenta Říšské filmové komory z 12. února 1936 pak byly uvedené prostředky k dispozici společnosti Die Olympiade-Film, GmbH, založené jen pro účely realizace olympijského filmu.⁸⁾ Dohoda o finanční

3) Erwin Leiser, „Deutschland, erwache!“ Reinbek bei Hamburk 1989, s. 122.

4) Leni Riefenstahl, *Hinter den Kulissen des Reichsparteitag-Films*. München 1935, s. 13.

5) E. Leiser, c. d., s. 124.

6) Tamtéž, s. 125.

7) Tamtéž, s. 126 – 127.

8) Tamtéž, s. 128.

spolupráci při jeho výrobě se společností Tobis-Filmkunst byla učiněna se souhlasem Goebbelsova říšského ministerstva propagandy a lidové osvěty.⁹⁾ Stejnou hodnotu jako tvrzení o nestátním financování *Olympie*, pak mají i Riefenstahlové častá prohlášení o tom, že Joseph Goebbels a jeho ministerstvo byli proti jejímu natáčení berlínské olympiády, a to pak bojkotovali. V rozhovoru s Michele Delahayem se sice tento argument neobjevuje, ale Leni Riefenstahlová ho často také používala při své obhajobě. Zato si však v rozhovoru stěžuje, že po skončení druhé světové války nebyl nikdo z německých filmových tvůrců a pracovníků tolik obviňován ze spolupráce s režimem Třetí říše jako ona. Ani v tomto případě ovšem nemá pravdu, jak dokládá např. proces s filmovým režisérem Veitem Harlanem, který byl v roce 1949 souzen v Hamburku za zločiny proti lidskosti, falšování historických událostí, nactiutrhání, kterých se měl dopustit svým antisemitským filmem *Žid Süß* (1940).¹⁰⁾

P a v e l Z e m a n

Bibliografie Leni Riefenstahlové:

Kampf in Schnee und Eis. Leipzig 1933.
Hinter den Kulissen des Reichsparteitag-Films. München 1935.
Schönheit im Olympischen Kampf. Berlin 1937.
Die Nuba. Menschen wie von einem anderen Stern. München 1973.
Die Nuba von Kau. München 1976.
Korallengärten. München 1978.
Mein Afrika. München 1982.
Memoiren. München – Hamburg 1987.

Výběrová bibliografie o Leni Riefenstahlové:

Richard Corliss, *Leni Riefenstahl: A Bibliography*. „Film Heritage“, podzim 1969.
 Sandra Bernstein – Michael Macmillan, *Leni Riefenstahl. A Selected Annotated Bibliography*. „Quarterly Review of Film Studies“ 1977, č. 4, s. 439 – 457.

k n i h y

Richard Meran Barsam, *Filmguide to Triumph the Will*. London 1975.
 Glenn B. Infield, *Leni Riefenstahl. The Fallen Film Goddess*. New York 1976.
 David B. Hinton, *The Films of Leni Riefenstahl*. Metuchen and London 1978.
 Charles Ford, *Leni Riefenstahl*. Paris 1978.
 Martin Loiperdinger, *Triumph des Willens. Einstellungsprotokol*. München 1980.

9) Tamtéž.

10) K tomu viz Helena Krejčová, „Jsem nevinná“: Süß, Harlan, Čáp a jiní. „Iluminace“ 5, 1993, č. 3, s. 65 – 97.

- Renata Berg-Pan, *Leni Riefenstahl*. Boston 1980.
 Peter Nowotny, *Leni Riefenstahls „Triumph des Willens“*. Dortmund 1981.
 Cooper C. Graham, *Leni Riefenstahl and Olympia*. Metuchen and London 1986.
 Martin Loiperdinger, *Der Parteitagfilm „Triumph des Willens“ von Leni Riefenstahl. Rituale der Mobilmachung*. Opladen 1987.

člá nky

- Michel Delahaye, *Leni et le loup. Entretien avec Leni Riefenstahl*. „Cahiers du cinéma“ září 1965, č. 170, s. 42 – 63.
 Ulrich Gregor, *A Comeback for Leni Riefenstahl*. „Film Comment“ 3, zima 1965, č. 1.
 Gordon Hitchens, *Interview with a Legend*. „Film Comment“ 3, zima 1965, č. 1.
 Herbert Linder (hrsg.), *Leni Riefenstahl*. „Filmkritik“, srpen 1972, č. 8, s. 393 – 441.
Tribute to Leni Riefenstahl. „Film Culture“, jaro 1973, č. 56 – 57, s. 393 – 441.
 Susan Sontag, *Fascinating Fascism*. „New York Review of Books“ 6. 2. 1975. Znovu knižně otištěno: S. Sontag, *Under the Sign of Saturn*. New York 1980. Zkrácená verze vyšla česky: S. Sontagová, *Fascinující fašismus*. „Revolver Revue“, jaro 1989, č. 12, nestr.
 Martin Loiperdinger – David Culbert, *Leni Riefenstahl, the SA, and the Nazi Party Rally Films, Nurmberg 1933 – 1934: Sieg des Glaubens and Triumph des Willens*. „Historical Journal of Film, Radio and Television“ 8, 1988, č. 1.

Ceny a vyznamenání:

1934/35	–	Národní filmová cena (<i>Triumf vůle</i>)
1935	–	Mezinárodní filmový festival v Benátkách: cena za nejlepší zahraniční film (<i>Triumf vůle</i>)
1937	–	zlatá medaile a velká cena ve Francii (<i>Triumf vůle</i>)
1937/38	–	Národní filmová cena (<i>Olympia</i>)
1938	–	cena Polar ve Švédsku (<i>Olympia</i>)
1938	–	Mezinárodní filmový festival v Benátkách: zlatá medaile za nejlepší film (<i>Olympia</i>)
1948	–	Mezinárodní filmový festival v Lausanne: Olympijský diplom ke zlaté Olympijské medaili od Mezinárodního olympijského výboru (<i>Olympia</i>)

Filmografie:

Filmy, v nichž Leni Riefenstahlová pouze hrála

1924/1925

Cesta k síle a kráse. Film o moderní kultuře těla

(Wege zu Kraft und Schönheit. Ein Film über moderne Körperkultur)

Režie: Wilhelm Prager. **Produkce:** Ufa AG, Berlín.

L. R. hrála ve scéně Římská lázeň.

Premiéra: 16. 3. 1925, Berlín.

ILUMINACE

Pavel Zeman: Stručně ke cause Leni Riefenstahlové

1925/1926

Madona sněžných hor (Der heilige Berg)

Režie: Arnold Fanck. **Produkce:** Ufa AG, Berlín.

L. R. v roli Diotimy.

Premiéra: 17. 12. 1926, Berlín.

1927

Velký skok (Der große Sprung)

Režie: Arnold Fanck. **Produkce:** Ufa AG, Berlín.

L. R. v roli Gity.

Premiéra: 20. 12. 1927, Berlín.

1928

Osud domu Habsburského

(Das Schicksal derer von Habsburg. Die Tragödie eines Kaiserreiches)

Režie: Rolf Raffé.

Produkce: Essem Film Produktion GmbH, Berlín.

L. R. v roli Mary Vetserové.

Premiéra: 16. 11. 1928, Hamburg.

1929

Bílé peklo (Die weiße Hölle vom Piz Palü)

Režie: Arnold Fanck, Georg Wilhelm Pabst.

Produkce: H. R. Sokal-Film GmbH, Berlín.

L. R. v roli Mariy Majoniové.

Premiéra: 15. 11. 1929, Berlín (1935 ozvučen).

1930

Bouře nad Montblankem (Stürme über dem Montblanc)

Režie: Arnold Fanck. **Produkce:** Aafa-Film AG, Berlín.

L. R. v roli Helly.

Premiéra: 25. 12. 1930, Drážďany a Frankfurt nad Mohanem.

1930/1931

Bílé opojení (Der weiße Rausch. Neue Wunder des Schneeschuhs)

Režie: Arnold Fanck.

Produkce: H. R. Sokal-Film GmbH, Berlín.

L. R. v roli rekreatky.

Premiéra: 10. 12. 1931, Berlín.

1932/1933

S. O. S. ledovec (S.O.S. Eisberg)

Režie: Arnold Fanck.

Produkce: Deutsche Universal-Film AG, Berlín.

L. R. v roli Helly Lorenzové.

Premiéra: 30. 8. 1933, Berlín.

1932/1933

S. O. S. ledovec (S.O.S. Iceberg)

Režie: Arnold Fanck, Tay Garnett.

Produkce: Universal Picture Corporation, New York.

Premiéra: 23. 9. 1933, New York.

ILUMINACE

Pavel Zeman: Stručně ke cause Leni Riefenstahlové

Vlastní filmy Leni Riefenstahlové

1931/1932

Modré světlo

(Das blaue Licht. Eine Berglegende aus den Dolomiten)

Režie: L. Riefenstahlová. **Střih:** L. Riefenstahlová. **Produkce:** L. R. Studio-Film der H. R. Sokal-Film GmbH, Berlín. **Producent:** L. Riefenstahlová.

L. R. hrála rovněž hlavní roli dívky Junty.

Premiéra: 24. 3. 1932, Berlín (1951 v Římě nově střížená a ozvučená verze).

1933

Vítězství víry (Der Sieg des Glaubens)

Režie: L. Riefenstahlová. **Střih:** L. Riefenstahlová. **Produkce:** Reichspropagandaleitung der NSDAP (hl. oddělení IV, Film), Berlín.

Premiéra: 2. 12. 1933, Berlín.

1934/1935

Triumf vůle (Triumph des Willens)

Režie: L. Riefenstahlová. **Střih:** L. Riefenstahlová. **Produkce:** Reichspropagandaleitung der NSDAP (hl. oddělení IV, Film), Berlín. **Producent:** L. Riefenstahlová.

Premiéra: 28. 3. 1935, Berlín.

1935

Den svobody – naše branná moc

(Tag der Freiheit – Unsere Wehrmacht)

Režie: L. Riefenstahlová. **Střih:** L. Riefenstahlová. **Produkce:** Reichsparteitagfilm der L.R. Studio-Film, Berlín. **Producent:** L. Riefenstahlová.

Premiéra: 30. 12. 1935, Berlín.

1936 – 1938

Olympia. I. Svátek národů. II. Svátek krásy

(Olympia: Teil I. Fest der Völker. Teil II. Fest der Schönheit)

Režie: L. Riefenstahlová. **Střih:** L. Riefenstahlová. **Produkce:** Olympia-Film GmbH, Berlín.

Producent: L. Riefenstahlová.

Premiéra: 20. 4. 1938, Berlín.

1940 – 1953

Nížina (Tiefland)

Režie: L. Riefenstahlová. **Scénář:** L. Riefenstahlová.

Produkce: do r. 1945 Riefenstahl-Film GmbH (Berlín) pro Tobis Filmkunst GmbH, Berlín; Plesner-Film GmbH, Kufstein. **Producent:** L. Riefenstahlová, J. Plesner.

L. R. rovněž hrála postavu Marthy.

Premiéra: 11. 2. 1954, Stuttgart.